Výuka dopravní psychologie v rámci studia pro pracovníky v dopravní výchově a státní správě pro dopravu

Eva Šedá

Výuka předmětu Dopravní psychologie byla realizována na Katedře didaktických technologií v rámci celoživotního vzdělávání blokově v podzimním semestru 2008 v rozsahu 14 vyučujících hodin pro 8 řádně zaregistrovaných studentů Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Cílem kursu dopravní psychologie bylo seznámit studenty se základními aspekty a pojmy psychologie aplikované v dopravě, jež se zabývá především zkoumáním psychických procesů při různých činnostech osob řídících dopravní prostředky a jiných účastníků dopravy, zjišťováním jejich závislostí na individuálních vlastnostech člověka, na metodách výuky, výcviku a výchovy, na dopravní technice. Dopravní psycholog studenty seznámil s náplní své práce, jejíž nedílnou součást tvoří hodnocení a psychodiagnostika řidičů (posuzování psychické způsobilosti řídit), výzkum dopravní bezpečnosti z psychologického hlediska, rozvoj efektivních metod výuky a výcviku řidičů, zlepšování řidičských dovedností, poradenská, osvětová a vzdělávací činnost.

V lekcích byla detailně probrána témata týkající se systému člověk – vozidlo – dopravní prostředí, se zaměřením na psychologickou analýzu činnosti řidiče včetně fenoménů, které mohou tuto činnost výrazným způsobem ovlivňovat (výuka a výcvik v řízení vozidla, zátěž, únava, monotonie, sociálně psychologické aspekty dopravy, typ pozemní komunikace a dopravního značení apod.). Velký důraz byl kladen na objasnění příčin vzniku dopravních nehod a na jednotlivé prvky zvyšující bezpečnost nejen řidiče, ale i dalších účastníků silničního provozu.

Níže uvedený **sylabus** s tematickými okruhy ilustruje obsahovou náplň výuky.

Předmět dopravní psychologie

Představení dopravní psychologie jako aplikované psychologické disciplíny. Historie a současnost dopravní psychologie - hlavní témata, výzkumy, autoři, instituce v ČR i v zahraničí. Základní terminologie a zkratky. Náplň práce a předmět zkoumání dopravních psychologů. Budoucnost dopravní psychologie v celoevropském kontextu.

Systém člověk – vozidlo – dopravní prostředí

Interakce člověka s řízeným systémem v letectví, silniční a železniční dopravě. „Driving task“ aneb co obnáší činnost řízení dopravního prostředku. Úvod do ergonomie vozidel. Bezpečnostní prvky u vozidel a jejich testování. Moderní dopravní systémy ve vozidle a jejich interakce s uživatelem, dopravní telematika.

Dopravní prostředek

Faktory ovlivňující výběr vozidla. Konstrukce vozidla. Výhled z vozidla. Interiér a vytápění kabiny. Světla a barvy. Zvuky – hluk, poslech hudby při jízdě.

Psychologická analýza činnosti řidiče

Kognitivní procesy řidiče. Zrakové vnímání a zrakové klamy. Sluchové, hmatové a čichové vnímání. Vnímání vzdálenosti, hloubky a rychlosti.

Paměť.

Rozhodování. Jednání. Chyby při vnímání, rozhodování a jednání. Problematika spolehlivosti v dopravě.

Pozornost, její rozdělení a význam při pohybu v dopravním prostředí. Problematika telefonování ve vozidle, konverzace s pasažérem či jiné činnosti ve vozidle a jejich vliv na pozornost.

Dopravní prostředí

Typy pozemních komunikací. Adaptace na dálnici. Řízení dopravy. Křižovatky. Psychologická přednost. Dopravní značení – paměť na dopravní značky, zvláštnosti dálničního značení. Vodorovné a svislé dopravní značení z pohledu dopravní psychologie. Světelné signály. Osvětlení a oslnění. Úprava dopravního prostředí – zklidňování, zásady pro navrhování úprav silnic a průtahů obcemi. Chování člověka v dopravním prostředí. Reklamní poutače v dopravním prostředí.

Psychická způsobilost pro řízení dopravních prostředků

Měření zrakového vnímání. Dopravní psycholog jako součást systému práce s řidičem. Posuzování způsobilosti řidičů. Legislativa. Posuzované složky způsobilosti pro práci řidiče. Profesiogram řidiče. Úspěšnost řidiče. Vliv zdravotního stavu na řízení vozidla. Řízení pod vlivem alkoholu, léků a jiných látek (kofein, analgetika, hypnotika, sedativa...).

Zátěž, únava, monotonie a biorytmy

Definice zátěže a její dělení. Zdroje zátěže a stresu. Informační zátěž u řidičů. Měření mentální zátěže řidiče. Definice a zdroje únavy. Vliv únavy na řízení vozidla. Monotonie a biorytmy. Režim práce a odpočinku, práce řidiče přesčas.

Osobnost a sociálně psychologické aspekty dopravy

Vztah k sobě a k ostatním, morálně volní vlastnosti řidičů. Očekávané a skutečné chování řidiče. Typologie řidičů. Emoce za volantem. Agresivita. Komunikace a hry v dopravním prostředí. Role a status řidiče. Davové fenomény a anonymita řidičů. Defenzivní a ofenzivní styl jízdy. Pasažéři ve vozidle. Přeprava vozidlem na dovolenou. Bezpečná přeprava domácích mazlíčků, nákupů a jiného nákladu.

Psychologické aspekty výuky a výcviku

Dopravní výchova a její stav v ČR, srovnání se zahraničím. Bezpečná cesta do školy. Dopravní výchova v rodině. Autoškolství z pohledu dopravního psychologa. Teorie řízení a zásad bezpečné jízdy z pohledu dopravního psychologa. Jízda za ztížených klimatických podmínek a v noci.

Účastníci silničního provozu

Mobilita. Prevence úrazů v dopravě.

Potřeby jednotlivých účastníků silničního provozu (děti, mladiství, senioři, řidiči, chodci, motocyklisté a skútraři, cyklisté a bruslaři, handicapovaní...) a jejich vzájemný vztah a interakce. Gender problematika v silničním provozu.

Dopravní nehodovost

Obecná teorie dopravních nehod. Vyšetřování dopravních nehod. Vliv prostředí na vznik dopravní nehody. Kolizní plocha u křižovatek. Nevhodné značení. Překážky v rozhledu řidiče. Dynomény aneb umění předvídat nepředvídatelné. Dopravní smysl v pojetí Gerharda Munsche. Možné příčiny chybného jednání. Chování řidiče v blízkosti a na železničním přejezdu. Teorie rizikový řidič a jeho náchylnost k dopravním nehodám. Rehabilitace problémových řidičů, práce psychologa s účastníky dopravní nehody.

Bezpečnost silničního provozu

Národní strategie bezpečnosti silničního provozu. Bodový systém. Dopravně bezpečnostní kampaně. Náplň práce oddělení BESIP. Postoje řidičů k bezpečnosti silničního provozu (projekt SARTRE 3) a možnost jejich ovlivňování (projekt CLOSE TO). Zádržné systémy pro dospělé a děti. Rychlost. Bezpečná vzdálenost. Viditelnost. Přilby a jiné ochranné pomůcky při pohybu v dopravním prostředí.

Předmět Dopravní psychologie byl zakončen písemnou zkouškou.

Celkem studentů	Úspěšně zakončilo	Průměr	A	C	D
8	100 %	1,43	5	2	1

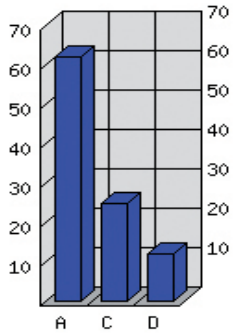

Obr. 1: Grafické a tabulkové znázornění úspěšnosti v předmětu Dopravní psychologie, zdroj www.is.muni.cz

Závěrečné zhodnocení - prospěšnost dopravní psychologie z pohledu studentů

„Ve své profesi se setkávám při výcviku s různými vlastnostmi řidičů v krizových situacích a proto bych uvítal spolupráci s dopravním psychologem, s kterým bych mohl ihned na místě konzultovat psychickou způsobilost řidičů (hlavně profesionálů) k řízení motorových vozidel.“

„S dopravním psychologem bychom mohli navrhnout preventivní systém pro řidiče, abychom zlepšili jejich reakci v krizových situacích, a tím můžeme snížit nehodovost a celkovou míru rizika plynoucího z řízení motorových vozidel při výkonu práce řidičů. Dále bychom mohli spolu konzultovat základní psychologické poznatky o práci řidiče: (pozornost, reakční pohotovost a přesnost, zautomatizované úkony dovednosti, osobnost, rozhodování, typy jednání, nervové a duševní stavy).“

„Přímo nespolupracujeme s dopravním psychologem, neboť se zabýváme vysvětlením fyzikálních jevů pohybu automobilu, příčinou vzniku krizových jízdních situací, teoretickým zvládnutím těchto problémů a hlavně pak praktickým nácvikem zvládání krizových situací na vozovce. Vysvětlujeme činnost zádržných systémů-pasy, airbagy, způsoby jejich vzájemné funkce, dále se zabýváme pneumatikami a systémy ve vozidle, které nějakým způsobem ovlivňují jízdu vozidla. Zabýváme se brzděním vozu, brzdnou drahou na různých površích apod. Předcházení vzniku těchto situací a tím i psychologickému působení na řidiče se věnujeme pouze okrajově. Neznamená to ovšem, že bychom nevyužívali poznatků z dopravní psychologie.“

„Práce dopravního psychologa je přínosná zejména v tom, že dokáže rozpoznat určité povahové rysy řidiče a do určité míry i předpovědět jeho chování v situacích, které mohou v provozu nastat. Zjednodušeně řečeno dokáže rozdělit řidiče do určitých skupin a dát návod jak s tou kterou skupinou pracovat a jakým způsobem působit na každého jedince. Toto je velmi důležité i v další činnosti, kterou se zabývám, a to je výcvik budoucích řidičů ve firemní autoškole."

„Práci psychologa, i když v tomto případě ne přímo dopravního, využíváme i v další činnosti, kterou se zabýváme, a tou je výcvik závodníků-okruhová škola pro získání mezinárodní licence, ale i následná práce s jezdci, rozebírání jízdních situací a vzájemných soubojů, krátkodobé soustředění, překonání strachu – posouvání vlastních možností apod."

„Dopravní psychologové by měli více promlouvat do řešení konkrétních dopravních situací, neboť některé orgány zodpovědné za tvorbu křižovatek, kruhových objezdů či umístění dopravních značek dovedou vyprodukovat takové nelogičnosti, že přímo vyzývají a vyprovokovávají řidiče k porušování zákonů. To, že se tak v mnoha případech neděje, není však chybou dopravních psychologů, ale spíše vinou chybně nastaveného systému."

„Pracuji jako instruktor v autoškole kde se setkávám denně s rozdílným chováním žáků a již zde bychom měli na své žáky působit správně z psychologického hlediska. Proto konzultace s dopravním psychologem jsou občas důležité. Některé žáky je potřeba i k dopravnímu psychologovi posílat, aby odhalil příčiny jejich chování při řízení vozidla."

„S dopravním psychologem bychom mohli navrhnout preventivní systém pro řidiče, abychom zlepšili jejich reakci v krizových situacích, a tím můžeme snížit nehodovost a celkovou míru rizika plynoucího z řízení motorových vozidel při výkonu práce řidičů."

„V dnešní době se kladou velké nároky od zaměstnavatele na všechny profese, zejména na řidiče nákladních vozidel a autobusů, kteří jsou nasazeni velké psychické zátěži. Proto jsou tito řidiči podrobováni dopravně psychologickému vyšetření. Z vlastní zkušenosti jsem se podrobil tomuto vyšetření již dvakrát a to vždy úspěšně. Jelikož pracuji v současné době jako instruktor v autoškole se zaměřením na autobusovou dopravu a mým hlavním úkolem je připravit uchazeče na různé každodenní situace, jsem nucen si je prolustrovat v závěru kurzu z jejich praktických i teoretických dovedností. V provozu však nastávají situace kdy žák nezvládá ovládání vozidla a proto začíná lidově řečeno zmatkovat a dopouštět se hrubek, které mohou vyústit až k ohrožení některého z účastníků silničního provozu. Proto považuji dopravní psychologii a dopravně psychologické vyšetření u řidičů profesionálů za nezbytné."

„Dopravní psychologii vnímám spíše jako potřebnou pro řidiče začátečníky a myslím si, že každý učitel výuky a výcviku by určité základy dopravní psychologie měl mít."

„Doufám, že se dopravní psychologie jako předmět více rozšíří a stane se plnohodnotným předmětem jak ve školách, tak autoškolách a i v jiných oborech."

Závěr:

Kurz CŽU pro pracovníky v dopravní výchově a státní správě pro dopravu je efektivním praktickým výstupem řešení výzkumného záměru MSM 00216224721. Jeho budoucností je otevření adekvátního úplného bakalářského programu.